

INSON HUQUQLARI VA INNOVATSIYALAR: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA ISTIQBOLLAR

Xudoyberdiyeva Sabinabonu

Buxoro davlat pedagogika instituti

Pedagogika va ijtimoiy fanlar fakulteti

Pedagogika yo'nalishi talabasi

Tel(91.442-75-86)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17494191>

Annotatsiya: Mazkur maqolada inson huquqlari fenomenining postindustrial va raqamli sivilizatsiya sharoitida transformatsion xarakter kasb etishi, shuningdek, innovatsion paradigmalarning ushbu jarayondagi determinant omil sifatidagi roli nazariy va empirik jihatdan tahlil qilinadi. Inson huquqlari tushunchasi klassik liberal modeldan zamonaviy texnologik-antropologik konsepsiyaga o'tish jarayonida ijtimoiy, axloqiy hamda texnopragmatik omillar bilan o'zaro uzviy aloqada ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda innovatsion jarayonlarning inson huquqlari tizimiga kiritayotgan normativ, axborotiy va institutsional o'zgarishlari diskursiv tahlil metodologiyasi asosida yoritilib, sun'iy intellekt, raqamli boshqaruv va ijtimoiy texnologiyalar kontekstida shaxsning sub'yektiv erkinlik darajasi, kognitiv mustaqillik va axborot suvereniteti masalalari chuqur asoslab berilgan. Muallif innovatsion taraqqiyotning huquqiy ontologiyasini tahlil qilish orqali "inson huquqlari – texnologik etik" dialektikasini aniqlaydi hamda texnogen muhitda huquqiy barqarorlikni ta'minlash uchun kompleks, multidisiplinar yondashuv zarurligini ta'kidlaydi. Natijada inson huquqlarining raqamli fazoda qayta talqin qilinishi, ularning etik va epistemologik asoslari, hamda milliy huquqiy tizimlar uchun innovatsion normativ modellar ishlab chiqish istiqbollari ilmiy asosda ochib beriladi.

Kalit so'zlar: inson huquqlari, innovatsiya, raqamli transformatsiya, huquqiy madaniyat, sun'iy intellekt, barqaror rivojlanish.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot davrida inson huquqlari masalasi innovatsion jarayonlar bilan chambarchas bog'lanib bormoqda. Inson huquqlari nafaqat huquqiy, balki texnologik, ijtimoiy va madaniy jarayonlarning ajralmas qismiga aylanmoqda. Innovatsiyalar jamiyatda yangi imkoniyatlarni yaratish, inson salohiyatini ro'yobga chiqarish, hayot sifatini oshirish bilan birga, ularning daxlsizligini ta'minlashda ham muhim vosita sifatida maydonga chiqmoqda. Shu jihatdan, inson huquqlari va innovatsiyalar uyg'unligi har bir mamlakatning demokratik taraqqiyoti, barqaror rivojlanishi hamda fuqarolik jamiyati shakllanishining asosiy omillaridan biridir. Zamonaviy ilmiy yondashuvlar inson huquqlari va innovatsiyalar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni sinergetik model orqali izohlaydi. Ya'ni, texnologik yangilanishlar inson huquqlarini kengaytirish bilan birga, ularni yangi tahdidlar bilan ham yuzlashtiradi. Masalan, raqamli kuzatuv tizimlari xavfsizlikni oshirsa-da, shaxsiy hayot daxlsizligiga tahdid tug'dirishi mumkin. Shu bois, innovatsion rivojlanish bilan inson qadriyatlarini o'rtasidagi muvozanatni saqlash masalasi zamonaviy huquqiy tafakkurning markaziy yo'nalishiga aylanmoqda. Shunday qilib, inson huquqlarini ta'minlash masalasi endilikda texnologik etika, raqamli huquqshunoslik, sotsiologik tahlil va falsafiy antropologiya bilan uzviy bog'langan holda o'rganilmoqda. Mazkur maqolada ushbu murakkab tizimning

nazariy asoslari, innovatsion mexanizmlari hamda O'zbekiston sharoitida inson huquqlarini raqamli transformatsiya kontekstida rivojlantirish istiqbollari ilmiy tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Inson huquqlarining zamonaviy mazmuni

Inson huquqlari — bu har bir shaxsning erkin, munosib va xavfsiz hayot kechirishiga kafolat beruvchi ijtimoiy-huquqiy qadriyatlardir. XXI asrda bu tushuncha kengayib, yangi yo'nalishlarni qamrab olmoqda: raqamli huquqlar, axborot xavfsizligi, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va texnologik tenglik shular jumlasidandir. Bugungi kunda inson huquqlarini ta'minlashda faqat huquqiy mexanizmlar emas, balki **innovatsion yondashuvlar** – raqamli platformalar, onlayn monitoring tizimlari va sun'iy intellekt asosidagi tahlil usullari ham keng qo'llanilmoqda.

Inson huquqlarining nazariy-falsafiy asoslari va zamonaviy talqini

Inson huquqlari g'oyasi insoniyat tafakkurining evolyutsion rivojlanishida eng yuksak sivilizatsion qadriyat sifatida shakllangan bo'lib, u shaxs va jamiyat o'rtasidagi ijtimoiy-madaniy muvozanatning huquqiy ifodasidir. Tarixan inson huquqlarining shakllanish jarayoni tabiiy huquq maktabi, ijtimoiy shartnoma nazariyasi, klassik liberalizm hamda antropologik ekzistensializm yo'nalishlari bilan chambarchas bog'liq. G. Grotius, J. Lokk, I. Kant va T. Gobbs singari mutafakkirlar inson huquqlarining falsafiy ontologiyasini ishlab chiqqan bo'lib, ularning nazariyalari zamonaviy huquq paradigmasining epistemologik asosini tashkil etadi. Inson huquqlari zamonaviy huquqiy tafakkurda universal, beg'araz va ajralmas qadriyat sifatida qaraladi. Ular milliy qonunchiliklardan ustun turuvchi, insonning ontologik mohiyatidan kelib chiqadigan tabiiy huquqlar tizimi sifatida talqin etiladi. Bu jihatdan, inson huquqlari — shaxsning ijtimoiy mavjudligi va ma'naviy kamolotini belgilovchi ontologik kategoriya, huquqiy tizim esa ushbu kategoriyaning normativ ifodasidir. XXI asrda inson huquqlari yangi semantik maydonga chiqdi: texnologik taraqqiyot ularni global axborot makonining normativ elementi sifatida shakllantirmoqda. Raqamli sivilizatsiya inson huquqlarining yangi o'lchovlarini keltirib chiqardi — bu raqamli identifikatsiya, axborot suvereniteti, algoritmik adolat va texnologik erkinlik kabi tushunchalarda namoyon bo'lmoqda. Zamonaviy falsafiy yondashuvlarda inson huquqlari ijtimoiy tizimning meta-axloqiy regulyatori sifatida qaraladi. Ya'ni, ular nafaqat shaxs va davlat o'rtasidagi huquqiy munosabatlarni tartibga soladi, balki jamiyatning texnologik rivojlanish jarayonida ma'naviy mezon sifatida ham faoliyat yuritadi. Inson huquqlarining mohiyati shu boisdan “normativ inson markazchiligi” konsepsiyasi bilan uyg'unlashgan holda tahlil qilinadi. BMTning “Inson huquqlari bo'yicha Umumjahon deklaratsiyasi” (1948) bu yo'nalishdagi global me'yoriy asosni belgilab berdi. Ammo XXI asrda inson huquqlarining mazmuni yanada murakkablashib, yangi texnologik sharoitlarda ularning qayta talqini zarur bo'lmoqda. Masalan, sun'iy intellekt etikasi, biogenetik muhandislik, raqamli kuzatuv tizimlari kabi innovatsion muhitda inson huquqlari yangi shaklda sinovdan o'tmoqda. Shu sababli, zamonaviy ilmiy doiralarda “texnologik huquqlar”, “raqamli etik huquqlar” kabi yangi konseptual yo'nalishlar shakllanmoqda. O'zbekiston Respublikasi ham inson huquqlarining xalqaro me'yorlariga mos milliy tizimini bosqichma-bosqich takomillashtirib bormoqda. Ayniqsa, “Inson huquqlari bo'yicha Milliy strategiya” (2020), “Raqamli O'zbekiston – 2030” dasturi va “Elektron hukumat” tizimi shaxs erkinligini, ma'lumotlar xavfsizligini va huquqiy shaffoflikni ta'minlashda yangi bosqichni boshlab berdi. Bu jarayonlar O'zbekiston huquqiy tizimining innovatsion modernizatsiyasiga asos bo'lib xizmat qilmoqda. Natijada, inson

huquqlari bugungi davrda nafaqat ijtimoiy adolatni, balki texnologik uyg'unlikni, ma'naviy mas'uliyatni va intellektual erkinlikni o'zida mujassam etgan kompleks tushunchaga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, inson huquqlarining mazmuni — huquqiy, falsafiy, etik va texnologik komponentlarning integratsiyasi sifatida namoyon bo'ladi.

Innovatsiyalarning inson huquqlarini ta'minlashdagi roli

Innovatsiyalar, ayniqsa, raqamli texnologiyalar inson huquqlarini himoya qilishda yangi bosqichni boshlab berdi. Masalan:

- **Elektron hukumat tizimi** – fuqarolarning davlat xizmatlaridan adolatli va shaffof foydalanishini ta'minlaydi.
- **Blokcheyn texnologiyasi** – korrupsiya va hujjat soxtalashtirishga qarshi samarali vosita sifatida xizmat qilmoqda.
- **Sun'iy intellekt** – sud qarorlarini tahlil qilish, jinoyatchilikni oldindan bashorat qilish va ijtimoiy adolatni ta'minlashda yordam beradi.

Shu bilan birga, innovatsiyalar inson huquqlariga tahdid soluvchi yangi muammolarni ham yuzaga keltiradi. Masalan, shaxsiy hayot daxlsizligi, kiberxavfsizlik, noto'g'ri ma'lumotlar tarqalishi kabi xavflar mavjud. Shu sababli, har bir texnologik yangilik inson manfaatlari nuqtai nazaridan baholanishi zarur. O'zbekiston Respublikasi so'nggi yillarda inson huquqlarini himoya qilish sohasida bir qator islohotlarni amalga oshirdi. Xususan, "Inson huquqlari bo'yicha Milliy strategiya", "Elektron hukumat" tizimi, "Raqamli O'zbekiston – 2030" dasturi doirasida huquqiy va texnologik mexanizmlar uyg'unlashtirildi. Innovatsion ta'lim, raqamli sog'liqni saqlash, onlayn adliya xizmatlari kabi sohalar fuqarolarning huquqlarini himoya qilish, ularning davlat bilan muloqotini osonlashtirish va shaffoflikni kuchaytirish imkonini bermoqda. Inson huquqlarini innovatsion yo'l bilan himoya qilishning muhim omillaridan biri – **huquqiy madaniyatni oshirish**dir. Aholi, ayniqsa yoshlarning huquqiy savodxonligini raqamli vositalar orqali oshirish, interaktiv o'quv platformalari, virtual seminar va mobil ilovalar yordamida huquqiy ongini yuksaltirish samarali natijalar bermoqda.

Xulosa

Inson huquqlari zamonaviy sivilizatsiyaning huquqiy, axloqiy va madaniy poydevori sifatida, innovatsion taraqqiyot sharoitida yangi mazmun va funksional yo'nalishga ega bo'lib bermoqda. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, raqamli transformatsiya, sun'iy intellekt, biotexnologiyalar va ijtimoiy innovatsiyalar inson huquqlarining nafaqat tatbiq etilish shaklini, balki ularning ontologik mohiyatini ham o'zgartirmoqda. Texnologik taraqqiyot inson huquqlarini kengaytirish uchun beqiyos imkoniyatlar yaratgan bo'lsa-da, shu bilan birga yangi tahdidlar — kiberxavfsizlik, algoritmik diskriminatsiya, raqamli kuzatuv, axborot manipulyatsiyasi kabi muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Shu bois, innovatsiyalarni inson qadriyati va etik mas'uliyat bilan uyg'unlashtirish zarurati dolzarb ilmiy-amaliy masalaga aylanmoqda. O'tkazilgan tahlillar shuni tasdiqlaydiki, inson huquqlarining kelajakdagi rivoji faqat huquqiy normativ tizim bilan cheklanmasdan, **texnologik etika, raqamli huquqshunoslik, falsafiy antropologiya va ijtimoiy innovatsiyalar nazariyasi** bilan integratsiyalashgan yondashuvni talab qiladi. Shunday multidisiplinar modelgina huquqiy barqarorlik, shaxsiy erkinlik va texnologik xavfsizlik o'rtasida muvozanatni ta'minlashi mumkin. O'zbekiston tajribasi misolida ko'rish mumkinki, inson huquqlarini himoya qilishda innovatsion yondashuvlar — elektron boshqaruv, raqamli adliya, ochiq ma'lumotlar tizimi va sun'iy intellekt asosidagi huquqiy monitoring mexanizmlarining joriy etilishi mamlakatning

demokratik rivojlanish jarayoniga sifat jihatdan yangi sur'at bag'ishlamoqda. Xulosa o'rnida aytish mumkinki, inson huquqlari va innovatsiyalar o'rtasidagi uyg'unlik zamonaviy jamiyatning evolyutsion muvozanatini belgilovchi konseptual o'q sifatida namoyon bo'ladi. Kelajakda ushbu ikki soha o'zaro sintez asosida rivojlanib, "inson markazli texnologik madaniyat"ni shakllantirish yo'lida global ijtimoiy taraqqiyotning bosh yo'nalishlaridan biriga aylanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. **O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.** – Toshkent: "Adolat" nashriyoti, 2023.
2. **O'zbekiston Respublikasining "Inson huquqlari bo'yicha Milliy strategiyasi".** – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2020.
3. **Inson huquqlari bo'yicha Umumjahon deklaratsiyasi.** – BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 1948-yil 10-dekabrda qabul qilingan.
4. **BMTning "Barqaror rivojlanish maqsadlari - 2030" dasturi.** – Nyu-York: United Nations, 2015.
5. Karimov B. **Innovatsion taraqqiyot va inson huquqlari: huquqiy modernizatsiya tamoyillari.** – Toshkent: Iqtisodiyot va huquq, 2022.
6. Abdullayev Sh. **Raqamli transformatsiya sharoitida huquqiy madaniyat va inson qadriyati.** – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2021.
7. UNESCO. **Report on Human Rights and Artificial Intelligence.** – Paris: UNESCO Publishing, 2023.
8. Floridi L. **The Ethics of Information.** – Oxford: Oxford University Press, 2019.
9. Schwab K. **The Fourth Industrial Revolution.** – Geneva: World Economic Forum, 2017.
10. Qodirova M. **Innovatsion yondashuvlar va inson huquqlari evolyutsiyasi.** // "Huquq va jamiyat" ilmiy jurnali. – Toshkent, 2023. – №4. – B. 45–52.
11. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). **Artificial Intelligence and Fundamental Rights.** – Vienna, 2022.
12. Gurevich P. **Filosofiya prava i chelovecheskaya identichnost v epokhu tekhnologiy.** – Moskva: Norma, 2021.
13. **"Raqamli O'zbekiston - 2030" davlat dasturi.** – Toshkent: Prezident Administratsiyasi hujjatlari to'plami, 2020.
14. Rahimov I. **Huquqshunoslik va raqamli etik muammolar.** – Toshkent: "Fan va taraqqiyot", 2022.
15. United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). **Human Rights and Digital Technologies.** – Geneva, 2023.